

Cuprins

Arhiva inoportună (<i>Norman Manea</i>)	5
1999-2001	9
martie 2007	137
ianuarie-iulie 2010	261
Bucovina de pe Hudson : Întâlnirea mea cu Norman Manea (<i>Eduard Kamberian</i>)	357

Despre trecut, despre memorie

E.K.: În timpul nostru, totul tinde să devină un produs, inclusiv omul și trecutul lui, viața lui. Poate e greșit, totuși, să se vorbească până și despre o „industrie a Holocaustului”. Literatura memorialistică și nu numai despre Holocaust se încadrează într-un proces amplu, cultural, istoric, modern, din care face parte și care valorizează memoria individuală.

N.M.: Absolut. Această tematică își are și ea dreptul la prezență și la relevanță publică, cum au toate celelalte. Raftul literaturii de imaginație, ca și cel al memorialisticii sunt importante, au dat opere literare remarcabile și continuă să dea, chiar și în rândul unei generații care nu a trecut prin experiențe extreme. În sezonul literar parizian, de anul trecut, când eu am luat Premiul Médicis, Premiul Goncourt a fost luat de un scriitor de vreo patruzeci de ani care n-a trecut prin această experiență, Jonathan Littell care a scris o carte¹, înțeleg, extrem de interesantă. Despre un militar german, care devine treptat nazist.

E.K.: Chiar SS-ist.

N.M.: SS-ist? Autorul intră în universul unui intelectual vicios. Monstruozitatea lui este omenească, nu este invenția diavolului, transformarea într-un monstru a unui om inteligent, cultivat și cu o încărcătură psihică patologică. Într-o emisiune culturală franceză, o tânără scriitoare susținea că este pur exhibiționism, că nu este îngăduit să te apropii

1. *Les Bienveillantes*, Gallimard, Paris, 2006 (trad. rom. *Binevoitorile*, RAO, București, 2008).

astăzi de tema Holocaustului în felul acesta, să inventezi din arhive un astfel de personaj. De ce să n-ai voie? Nu este o negare a Holocaustului, a monstruoziității. Monstruoziitatea devine credibilă literar, mai înspăimântătoare.

Sunt, cum știm, și cazuri de mari intelectuali atrași de oroare, nu doar militanții și militarii sau SS-iștii cultivați și vicioși. Sunt oameni, nu trimișii diavolului. Mi se pare cu atât mai înspăimântătoare această transformare cu cât este mai „omenească”.

E.K. : Sunt totuși sceptic că putem să reconstruim gândirea unui SS-ist, în sensul că putem s-o facem complet transparentă, s-o protocolăm. Este, de fapt, o construcție literară...

N.M. : Se naște acum o nouă generație de intelectuali și scriitori. Generația mea este spre *exit*, unii au dispărut, alții sunt pe drum. Tinerii de azi vor scrie despre Holocaust cum se scrie despre Napoleon, cum scrii despre lucruri pe care tu nu le-ai trăit personal, le-ai aflat din biblioteci. Și bibliotecă poate fi un stimulent. Pentru gândire și regândire, pentru creativitate și ipoteze și reevaluare. Periculos este doar ca asemenea tragedii să fie desfigurate sau să devină simple exerciții politice de a exploata oroarea sau de a o nega.

Spunea, cândva, un scriitor evreu-german : nouă, evreilor, nu ni se va ierta niciodată Holocaustul ! Ca evreu, nu ca german o spune.

Este o tragedie amplu documentată, dovedită ! Mărturia directă a unor supraviețuitori sau a celor care i-au salvat, categorii, ambele categorii pe cale de dispariție, arhivele, milioane de documente înspăimântătoare continuă să fie negate, ba de nemți sau polonezi sau români, ba de Ahmadinejad sau de nu știu care „purător de cuvânt” al purtătorilor de sinistre epidemii totalitare. Imensa vină

trebuie refuzată, negată, dirijată spre cei care, prin însăși existența lor, o reamintesc.

Este nu doar tragedia evreiască, ci și tragedia oribilă a Europei și a creștinătății. Politica de sute de ani a Bisericii a încurajat antisemitismul, deși creștinismul este o religie a toleranței și a iubirii, nu? „Iubește-ți aproapele ca pe tine însuși.” Nu prea știu ce e iubirea cei orbiți de dogma urii și răzbunării.

E.K.: *Biserica nu s-a revoltat în timpul Holocaustului. Atitudinea ambiguă, scandalos de ambiguă a lui Pius al XII-lea, de exemplu, este bine-cunoscută¹.*

N.M.: Trăind sub comunism, știu că revolta nu e simplă, instinctul de conservare al omului este puternic. Eroii, cei curajoși, sunt totdeauna puțini. Descoperim printre ei tăcâniți, nebuni, obsedați, frustrați, vanitoși însetați de publicitate, nu doar oameni integri, figuri extraordinare, luminoase. A-ți pierde instinctul de conservare nu este ușor. În Germania, dictatura a avut asentimentul repetat și continuu al populației.

Dar Biserica? Nu este vorba de o persoană, un guvern, o populație, ci de o instituție spirituală, cu înalte principii etice, dintre care primul este: să nu ucizi. Grandoarea Bisericii ar trebui să treacă dincolo de conjunctural, de slăbiciunile omenești ale credincioșilor, în numele unui ideal care o legitimează chiar și între credincioșii atrași sau corupți sau aserviți de tiranie.

1. Vezi, de exemplu, Saul Friedländer, *Pius XII and the Third Reich: A Documentation*, Alfred A. Knopf, New York, 1966, Saul Friedländer, *Die Jahre der Vernichtung. Das Dritte Reich und die Juden 1939-1945*, Beck, München, 2007, pp. 71 și urm., 463 și urm., 511 și urm., 564 și urm.

E.K. : *Au existat și oameni ca pastorul Dietrich Bonhoeffer, însă ei au fost excepția. Majoritatea au tăcut sau chiar i-au aprobat pe naziști, în Vest și Est.*

N.M. : Sigur, au fost oameni care au fost sacrificați, care s-au revoltat, au fost și prelați printre ei. Dar majoritatea lumii germane a văzut în Hitler un salvator, un mântuitor al națiunii germane. A și părut să fie, a schimbat în bine situația Germaniei, economic prăbușită, într-o mare putere militară, cea mai importantă putere militară în Europa. Le-a dat germanilor nu numai tunuri, le dăduse și pâine și unt. Și-a legitimat promisiunile și a împins *das bellige Volk* spre dezastrul absolut.

Dar Biserica? Cum și-ar justifica alianța cu Antichristul?

E.K. : *Prin frică sau lașitate? Prin antisemitism funciar? Credeți că Holocaustul le va fi iertat germanilor?*

N.M. : E o altă generație acum și va veni o alta.

E.K. : *Nu înseamnă asta, paradoxal, că o să le fie iertat germanilor, însă nu evreilor? Asta sugera acel scriitor evreu-german din Berlin?*

N.M. : Există o iritare a culpabilității. Omul culpabil nu suportă prea multă vreme să i se reamintească vina. Reacția lui Martin Walser, de pildă, despre care am discutat... Nu cred că Walser e neapărat antisemit. A avut o reacție de iritare: până când o să fim prezentați numai drept niște criminali și niște barbari? Nu suntem numai asta!

E.K. : *De fapt, nemurii nu sunt deloc criminali și barbari în prezent. Au fost. De ce atunci această iritare?*

N.M.: Tocmai pentru că nu mai sunt așa. Rana, rușinea, vinovăția, acestei rări, plictiseala acestei vinovății. Dar se-ndepărtează în timp. Va fi explicată în moduri tot mai sofisticate, va fi reinterpretată, poate justificată, dacă nu și onorată, cine știe.

Germania este o țară democrată, una din cele mai solide, mai autocritice. Simpatia față de evrei nu e mare nici acum. Dar dacă țara rămâne democrată, ea îndreptățește speranțele că nu-și va uita păcatele și istoria.

E.K.: *Nu a greșit Walser totuși în discursul său? Dacă societățile noastre moderne evoluează spre un capitalism cu o cultură a memoriei publice (cum ați spus chiar atunci când v-am întrebat prima dată), nu putem doar să comemorăm Holocaustul sau alte tragedii umane din punct de vedere intim, religios, poetic. Trebuie să avem în continuare și o cultură a memoriei publice, deschisă, politică. Formula „comemorare privată, individuală – ignorare publică” nu se justifică.*

N.M.: Am spus mai mult atunci: toate țările ar trebui să aibă nu numai monumente ale eroilor, ci și monumente ale rușinii și vinovăției! M-am referit la *toate* țările. *Toate* au, slavă Domnului, asemenea capitoare de istorie, deci ar fi să aibă și monumente ale vinovăției naționale.

Acum Europa este mai puțin religioasă, dar în preajma celui de-al doilea război mondial Biserica avea o reală pondere în societate. Cum puteau credincioșii, care de două mii de ani comemorează răstignirea evreului Iisus, să ignore uciderea a șase milioane de Iisusi? Nevinovați! Unii dintre ei puteau fi vinovați de crime, de șarlatanii, dar nu pentru asta au fost uciși. Au fost omorâți pentru că erau evrei, prin naștere, ca și Iisus, nevinovați ca el.

Iisus este considerat un martir. Mă refer de obicei la un Iisus istoric, dar știu că pentru credincioși e Fiul Domnului. Și-atunci, mă întreb cum poate lumea creștină să accepte masacrul poporului în care s-a născut Iisus și în care s-a născut religia creștină. Religia creștină nu a fost dată poporului german, atunci nu existau nemți. Evreul Iisus a creat-o și a dat-o evreilor săi, pe ei vrea să-i îndrepte pe altă cale, nu pe români, nu pe germani, nu pe americani. Și unii dintre evrei, adică primii creștini, au preluat-o, au difuzat-o și au murit pentru ea. Și cei care l-au urmat, și cei care l-au respins erau coreligionarii săi. Fiul Domnului, pe pământ, se află în recensământul populației evreiești. Nu era născut în Albania.

Tineretul

E.K. : Pot mecanismele politice ale memoriei publice, vizibile acum în toată Europa, să combată tendința spre ignoranță a maselor?

N.M. : Să sperăm. Fără intervenția americanilor în Kosovo și în Iugoslavia, brutală cum a fost, tragedia se prelungea. Că da, că nu, că stai, că mai vedem... Era vorba de musulmani acolo, lichidarea populației musulmane. Nu discutăm calitățile și defectele acelei populații. Nu sunt îndrăgostit de gherila din Cecenia, dar nu pot accepta masacrele pe care rușii le-au făcut în Cecenia. Iar ce se întâmplă în Africa, în Congo, în Sudan... De ce nu se intervine în Sudan? Liga Arabă nu vrea să admită că acele crime sunt făcute de musulmani. Trăim într-o lume plină de convulsii.

O să mergem diseară la un restaurant foarte plăcut, aici, în Manhattan, tu ai fost ieri seară cu prietenii la un bar